

Anförande

vice riksbankschef Kristina Persson

ONSDAG DEN 20 FEBRUARI 2002

Globaliseringen och Sverige

En diskussion om politikens nya villkor och
möjligheter

Tack för inbjudan, roligt att återse så många personer som spelade en viktig roll för mig på mina aktiva, politiska år på 70- och 80-tal. Mitt anförande här idag består av två olika delar:

Först en tillbakablick och försök till analys av vad som egentligen har hänt, politiskt och ekonomiskt i Sverige sedan början av 70-talet. Sedan går jag igenom vad globaliseringen egentligen innebär. Finns det problem - och i så fall hur kan de hanteras? Avslutningsvis kommenterar jag kritiken mot globaliseringen, bland annat de krav som restes vid World Social Forum i Porto Alegre nyligen.

Rekordåren tar slut

1970-talet innebar att en på många sätt enastående period av ekonomisk tillväxt i Sverige gick mot sitt slut. 100 år av industriell revolution hade lyft Sverige från att ha varit ett av Europas allra fattigaste länder till att bli ett av världens allra rikaste. Tillväxten skapade förutsättningar för en välfärdspolitik som väckte beundran i omvärlden och välfärdsutvecklingen gav på många sätt stöd till den ekonomiska tillväxten. Sverige blev berömt i hela världen för sina politiska och sociala framgångar – begreppet den svenska modellen blev en del av vår självbild.

Jag reste en hel del under 60- och 70-talen och jag var väldigt stolt över att vara svensk. Kanske var det just det som var vårt misstag, att vi upplevde oss så framgångsrika, nästan osårbara. Den som inte ödmjukt sett och lyssnat på andra blir ofrånkomligen sämre rustad när kriserna kommer. Precis det som hade byggt vår välfärd under hela 1900-talet blev från 70-talet och framåt också en del av vårt problem och ett hot mot välfärden.

SVERIGES RIKSBANK

Telefon
08-787 00 00

Telefax
08 - 21 05 31

E-post
registratorn@riksbank.se

Oljeprishöjningarna som kom i början av 70-talet utlöste en strukturkris som slog ut stora delar av svensk industri. Varven och textilindustrin försvann nästan helt. Den internationella konkurrensen tvingade fram en långtgående rationalisering av industrin. Men de människor som inte längre behövdes i industrin startade *inte* nya företag utan sögs framförallt upp av den offentliga sektorn som fortsatte att växa, trots att resurserna egentligen hade börjat sina.

Sverige fick underskott i statens budget och i handelsutbytet med omvärlden – bytesbalansen. Den förnyelse av näringslivet som vi skulle ha behövt då i form av ny teknik och nya produkter med ett större kunskapsinnehåll uteblev. Därmed skapades inte heller grunden för en fortsatt ökning av välståndet. Men lönerna ökade i alla fall, inflationen uppgick till i genomsnitt ca. 8 % per år mellan 1975 och 1995. Värdet av lönerna ur urholkades; de som gynnades var de som ägde realkapital, fastigheter eller aktier.

Andra länder lyckades bättre, och Sverige rasade snabbt utför i välståndsligan. Även gentemot våra grannländer tappade vi position; om vi hade haft samma tillväxt som Norge, Danmark och Finland mellan 1975 och 1995 skulle vår levnadsstandard ha varit ca. 20% högre idag.

Den lösning som man tog till - det gällde både borgerliga och socialdemokratiska regeringar - blev devalveringar. Inte mindre än fem stycken mellan 1976 och 1982. Kronan förlorade 40% av sitt värde. Till en del var nedskrivningarna av växelkursen nödvändiga eftersom Sverige hade förlorat så mycket i konkurrenskraft, men som lösning på problemen var de djupt otillräckliga. Tanken med den stora s.k. konkurrensdevalveringen 1982 var att Sverige genom att sälja sina varor billigt till utlandet skulle få fart på produktionen. Men att devalvera mer än nödvändigt är en kortsiktig medicin som riskerar att göra patienten riktigt dålig eftersom den bromsar den omvandling och förnyelse som krävs för en uthållig konkurrenskraft och tillväxt.

Högkonjunkturen på 80-talet, de höga vinsterna samt avregleringarna av kredit- och valutamarknaderna gav upphov till en kraftig expansion av kreditgivningen på 80-talet. Vi fick en fastighetsboom i Sverige och en snabb ökning av investeringarna utomlands, inte minst i fastigheter. Avregleringarna var nödvändiga av främst tre skäl: För det första hade IT, elektroniska pengar och nya finansiella instrument redan allvarligt försvårat och delvis omöjliggjort valuta- och kapitalmarknadsregleringarna, för det andra var det framförallt de mindre företagen som hindrades av regleringarna och för det tredje behövdes avregleringarna för att öka effektiviteten i näringsliv och ekonomi.

Problemen förvärrades av att avregleringarna och den stora skattereformen kom i fel ordning. Realräntorna efter skatt var under en period t.o.m. negativa för hushållen och drev därmed upp efterfrågan på krediter mycket kraftigt. I det läget hade det behövts en rejäl åtstramning av finanspolitiken. Den fasta växelkursen innebar att penningpolitiken var låst, ansvaret för att bedriva en ekonomisk politik som var förenlig med fast växelkurs vilade därmed på finanspolitiken.

Den fasta växelkursen överges

Överhettningen i ekonomin (då alla försök till åtstramning hade misslyckats) ledde till snabba löneökningar och exporten började på nytt att stagnera mot slutet av 80-talet. När tillväxten mattades och den svaga konkurrenskraften blev uppenbar började molnen torna upp sig. Vändningen blev snabb och dramatisk, orsakerna var både internationella och inhemska.

Den tyska återföreningen ledde till ett inflationstryck i Tyskland som möttes med stigande räntor vilket i sin tur utlöste en lågkonjunktur i Europa. Här hemma förstärktes nedgången av skatteomläggningen som ledde till en kraftig ökning av sparandet – en korrigerande av den höga skuldsättning som tidigare uppstått. Bubblan i fastighetsbranschen punkterades och en lång rad konkurser drabbade fastighets- och finanssektorn. Stabiliteten i banksektorn hotades och staten fick rycka ut med en generell garanti till banksektorn för att förhindra ett sammanbrott i betalningssystemet.

Lågkonjunkturen drabbade nu den svenska arbetsmarknaden med full kraft. Underskotten i statens budget och statsskulden började också att öka kraftigt. Sverige hade sedan 1991 ensidigt knutit kronan till ECU, i syfte att göra klart för omvärlden att nu var det slut med devalveringspolitiken. I det läget (1992) började oron på valutamarknaderna att sprida sig. Idag vet vi att det är en vanskelig kombination att ha en liten valuta, avreglerad valutamarknad och fast växelkurs. Efter ett heroiskt men fruktlöst försvar av kronan med massiva interventioner och marginalräntor upp till 500 % tvingades Riksbanken ge upp. Kronan började flyta (vilket var första gången sedan 30-talet) och förlorade under det första året 30 procent av sitt värde. Konkurrenskraften i svensk industri återställdes men Sverige hade än en gång blivit fattigare i jämförelse med andra länder. Ett inflationsmål infördes i stället för växelkursmålet som definierades av Riksbanken till 2%.

Nya villkor

Jag har gett den här ganska utförliga beskrivningen av ekonomin under 70- till 90-tal för att det är viktigt att förstå det ekonomiska skeende som utgör politikens nya villkor. Den svenska utvecklingen kan sägas ha varit ett led i den internationella trenden mot en tilltagande globalisering. Det är möjligt att omslaget blev extra kännbart i Sverige, eftersom vi i det längsta sköt upp en del av förändringarna. De finansiella obalanser som ackumulerades under slutet av 1980-talet var också en viktig anledning till både bankkrisen och till att den ekonomiska utvecklingen blev så svag i början av 90-talet.

Det var inte bara en ekonomisk omställning av stor räckvidd. Minst lika kännbar var den politiska och (i vid mening) kulturella omställningen. En fråga som säkert många ställer sig är om den hade kunnat undvikas. Kraven på svensk ekonomi och politik kunde enligt min mening inte undvikas, däremot hade Sverige, genom att agera annorlunda kunnat förhindra och i vart fall mildra krisförloppet. Men det är lätt att vara efterklok. Avregleringarna och anpassningen till de krav som den internationella konkurrensen ställer var och är ofrånkomliga. Villkoren bestäms i en global miljö som Sverige ensamt har mycket litet inflytande över, där marknader av olika slag sätter gränser och skapar möjligheter. Sveriges beroende av denna

marknad för sin välfärd är mycket stort; Därmed inte sagt att vi ständigt måste anpassa oss till de regelsystem som är mest liberala, det finns flera exempel på att motsatsen gäller, d.v.s. att andra industriländer har strängare regler. Men för att uttrycka det enkelt: Vi är tvungna att acceptera situationen, hantera problemen och ta vara på möjligheterna samt i samverkan med andra försöka ändra på villkoren - i den mån vi tycker att de inte är rimliga.

Både när det gäller handelns öppenhet och avregleringarna på kapitalmarknaden valde Sverige 1992 att ta stora samhällsekonomiska kostnader i form av produktionsförluster och massarbetslöshet för att uppnå en långsiktigt bra utveckling.

Strategin gav resultat och under andra hälften av 90-talet började molnen att skingras. Idag är statsfinanserna i gott skick, bytesbalansen har under flera år visat överskott, inflationsförväntningarna ligger stabilt runt 2 procent och arbetslösheten är nere på runt 4 procent. Kanske vi befinner oss i början av en ny stabil period av tillväxt. Men frågan är om inte detta kommer att förutsätta minst lika stora förändringar på det institutionella området som de som präglade efterkrigstiden.

Globaliseringens innebörd

Även om globaliseringen är den faktor som mer än andra har förändrat villkoren för ekonomi och politik de senaste 25 åren är den ingen ny företeelse. Redan på 1870-talet och fram till slutet av andra världskriget omfattade Sveriges utrikeshandel c:a 20 procent av den svenska ekonomin. Efter andra världskrigets slut ökade handeln kraftigt och idag uppgår den till c:a 40 procent av vår samlade produktion. Det betyder att Sverige är en mycket öppen ekonomi, utsatt för konkurrens på världsmarknaden.

IMF har en definition av globalisering som "det växande ömsesidiga beroendet mellan länder världen över genom den ökande volymen och mängden gränsöverskridande transaktioner av varor, tjänster och flöden av kapital." Påven Johannes Paulus har uttryckt att "globaliseringen är närvarande i varje aspekt av mänskligt liv" och att "solidariteten också måste bli global."

Det som vi i dagligt tal menar med globalisering är väl främst de internationella finansmarknadernas kraftiga tillväxt. Den ökade rörligheten av kapital över gränserna och den ökade omfattningen av kapitalmarknaden under de senaste 20 åren hänger samman dels med avregleringarna dels med elektronikens och informationsteknologins utveckling. Det är svårt att hitta jämförande siffror över tiden men i Storbritannien steg handeln med aktier och obligationer över nationsgränsen från nästan ingenting till 10 gånger BNP mellan åren 1970 och 1993.

Det nya är inte kapitalets rörlighet i sig, det nya är omfattningen - särskilt i förhållande till handeln med varor och tjänster. Före 1914 rörde sig kapitalet också fritt och det förekom omfattande direktinvesteringar över nationsgränserna. När de var som mest omfattande kring förr-förra sekelskiftet utgjorde utflödet från Storbritannien 9 % av deras BNP, vilket är ungefär dubbelt så mycket som de rekordhöga flödena från Japan och Västtyskland på 80-talet.

Det svenska järnvägsnätet och vattenkraften byggdes ut till stor del med hjälp av främmande kapital. Kapitalets rörlighet möjliggjorde också framväxten av stora multinationella företag med produktionsenheter i många olika länder. Industrialiseringen av Sverige påskyndades, det har beräknats att den svenska produktiva kapitalstocken blev 50 procent större mellan 1870 och 1914 genom import av utländskt kapital än vad den annars skulle ha varit.

I och med att gränserna för kapitalet revs på 80-talet blev Sverige också föremål för en närgående granskning av de internationella investeringarna och kapitalägarna. Minsta antydning till misskötsel av den ekonomiska politiken, såsom växande budgetunderskott, för snabbt stigande löner eller inflation riskerar att leda till att utländska investerare säljer av sitt innehav av svenska statsobligationer och aktier. Tecken på misskötsel kan också leda till att svenska hushåll och företag väljer att placera sina pengar utomlands i stället för hemma. Det var detta, i kombination med Sveriges historia av hög inflation och andra obalanser som gjorde det omöjligt för oss att behålla den fasta växelkursen 1992.

Det finansiella kapitalet är mycket flyktigt för att inte säga "nervöst". Snabbheten och flockbeteendet på finansmarknaderna gör att förloppen kan bli överdrivet dramatiska innan åtgärder vidtas. Det som i regel sätter igång spekulanterna är att en ekonomi är i obalans, t. ex. hög statsskuld, svaga statsfinanser eller svag konkurrenskraft på grund av högt kostnadsläge. Ett färskt exempel är Argentina.

Raden av exempel där spekulation har omöjliggjort bevarande av en fast växelkurs är lång: Efter Sverige, Finland och Storbritannien 1992 drabbades Mexico 1994-95, Sydostasien 1997, Ryssland 1998, Brasilien 1999, Turkiet och Argentina 2001. Alla dessa kriser delar åtminstone en egenskap: Länderna hade fast växelkurs.

Varför är de finansiella marknaderna så viktiga?

En väl fungerande finansiell sektor är en viktig del av ett lands ekonomiska infrastruktur. Om den upphör att fungera väl kan det få allvarliga konsekvenser för den ekonomiska utvecklingen. Men det är förstås mycket lättare att se nytta av t.ex. transporter och energi.

Avregleringen av de internationella kapitalmarknaderna innebär att sparkapital idag kan flyttas sekundsnabbt och nästan kostnadsfritt mellan olika världsdelar. Kapital är egentligen inte så annorlunda än andra varor: Vissa människor har behov av kapital och är villiga att betala för att låna. Andra har ett sparande och kan sälja möjligheten att använda det under en period. Avregleringen har inneburit att sparandet i högre grad kan kanaliseras dit det gör mest nytta. Tillväxtekonomierna finansierar idag sina framväxande industrier och sin infrastruktur med hjälp av sparkapital från oss i den rika delen av världen, precis som vi lånade pengar från utlandet under vår industrialiseringsprocess. Samtidigt kan de som sparar dra nytta av den tillväxtpotential som finns utanför de egna gränserna. Fria kapitalrörelser har också gjort det möjligt att sprida sparkapitalet och därmed minska riskerna. Det ger ekonomisk trygghet både för dem som investerar och dem som använder sig av lånekapital.

Som pensionssparare (vilket vi alla är) vill vi känna oss säkra på att vårt kapital behåller sitt värde, helst ska det växa så mycket som är förenligt med en trygg placering. Därigenom blir vi också ägare till det lätttröliga kapital, som genast flyr ett land som inte längre inger förtroende bland kapitalförvaltarna. Frågan är hur bra dessa svängningar är för samhällsekonomin. Liberaliseringarna har inte gått hand i hand med motsvarande utveckling av de finansiella kontrollmekanismerna i de nationella ekonomierna, än mindre har det växt fram internationella regelsystem eller institutioner för kontroll. Därför finns det ännu så länge en obalans världen över mellan den frihet som kapitalet åtnjuter och de krafter som kan balansera och motverka de samhällsskadliga effekterna.

Drabbas fattiga länder av globaliseringen?

En vanlig invändning har varit att globaliseringen möjligen gynnar de redan rika länderna men drabbar de fattiga desto hårdare.

Låt oss se på de senaste decenniernas ekonomiska tillväxt då globaliseringstakten har varit särskilt hög: Sedan början av 80-talet har köpkraften per capita mer än fördubblats i världen som helhet. I Asien har utvecklingen varit särskilt hisnande: 1975 levde sex av tio personer i Asien i absolut fattigdom – under en dollar om dagen. Idag är det två av tio. Bara i Kina har antalet fattiga minskat från 60 till knappt 30 procent på mindre än tjugo år.

Samtidigt som många har fått det allt bättre är fortfarande skillnaderna mellan länderna och inom länder stora. Nästan tre miljarder människor försöker överleva på en dagsinkomst som är mindre än två amerikanska dollar. 1 miljard människor lever i absolut fattigdom. Den största andelen absolut fattiga finns i Afrika söder om Sahara samt i Sydasiens (46 resp. 40% av regionens invånare). I Afrika minskade t.o.m. per capita inkomsten med i genomsnitt 1% under 1975-99.

Orsakerna till den dåliga utvecklingen i Afrika är naturligtvis flera och komplexa: försämrade priser på råvaruexporten, handelshinder, korruption, svag förvaltning, misslyckade reformer, klimat, Aids, interna konflikter, befolkningsökning m.m. Afrikas utsikter för de närmaste åren är osäkra. Fallet i råvarupriserna och minskningen av turismen under senare tid har hämmat utvecklingen. Blir tillväxten endast mellan 3%-3,5% per år har man ingen möjlighet att nå målet om halverad fattigdom år 2015 som är ett av FN:s millenniemål.

Vad ligger då bakom den snabba tillväxten i andra delar av världen? De två viktigaste förklaringarna är tekniska framsteg samt att det skett en snabb ökning av handeln till följd av att tullar och andra handelshinder minskat dramatiskt. Världshandeln har ökat med 6% årligen de senaste 20 åren samtidigt som tillväxten har ökat med 3%. Marknaderna har alltså blivit mångdubbelt större, vilket har inneburit att arbetare och företag i olika delar av världen har kunnat koncentrera sig på den produktion som de är relativt sett bäst på. Specialisering och ökad konkurrens har pressat priserna. Hushållskassan räcker längre. Den ökade ekonomiska tillväxten har lett till bättre skola och hälsovård.

Globaliseringen för också med sig andra fördelar: Ökade kontakter med omvärlden har gjort det allt svårare att isolera ett land, något som var en viktig faktor bakom järnridåns fall. Och det var ändå före Internet, som är ett

svårkontrollerat och synnerligen kraftfullt verktyg för informationsspridning – också för de som är mot globaliseringen.

Kritiken mot globaliseringen

Trots de i många avseenden positiva effekterna av globaliseringen är det många som ser den mest som ett hot. Som regel handlar det om något av följande:

- ??Handel och ny teknik ökar konkurrensen. Företag läggs ner därför att lönsamheten är större på annat håll. (Gislaved är ett färskt exempel.) Andra företag klarar inte konkurrensen och arbetare och tjänstemän blir arbetslösa. Vissa menar att de fattigaste länderna skulle vinna på att sluta sig mot omvärlden och bygga upp sina egna industrier i skydd mot den övermäktiga konkurrensen från de rika länderna, för att först så småningom inlemmas i världsekonomin.
- ?Fria kapitalrörelser gör länderna mer utsatta om de för en i kapitalägarnas/förvaltarnas ögon mindre trovärdig politik. Lika snabbt som investeringar flödar in när de ekonomiska utsikterna är bra, lika snabbt flödar de ut när finansierarna misstänker att växande problem hotar värdet på kapitalet.
- ?Även om allt fler får det bättre så växer fortfarande klyftan mellan fattiga och rika. 20 procent av världens befolkning får mer än 80 procent av de globala inkomster som genereras. Många länder riskerar av olika skäl att hamna allt längre på efterkälken.

?Hur kan vi hantera globaliseringens avigsidor/utmaningar?

Det finns gott om bevis för att länder som för en mer öppen och utåtriktad politik växer snabbare än de som väljer att isolera sig mot omvärlden. Problemet är inte heller att de fattigaste länderna inte kan konkurrera med i-länderna. Företagen tenderar att (åtminstone för viss produktion) söka sig till de länder som har de lägsta arbetskraftskostnaderna. Det gör att globaliseringen ställer höga krav på strukturomvandling och förädling i de rika länderna, d.v.s. att vi söker oss till de nischer där våra högre kostnader spelar mindre roll.

Problemet är snarare att de rika länderna i så hög grad fortfarande skyddar sin egen produktion. Även om handelshindren mellan länderna generellt sett har minskat kraftigt under de senaste decennierna finns fortfarande en hel del kvar, det gäller särskilt inom livsmedel- och textilindustri där de fattigaste länderna har sina största komparativa fördelar. T.ex. satsar EU 2,7 miljarder euro per år för att hålla sockerproduktionen inom EU lönsam för europeiska bönder. Detta sker parallellt med att de fattigaste länderna hålls utanför de europeiska marknaderna. USA för motsvarande politik, totalt använder industriländerna mer 300 miljarder US dollar per år för att skydda det egna jordbruket från konkurrens.

En uppfattning om vilka belopp det rör sig om får man om man jämför EU:s jordbruksstöd, 42 miljarder US dollar med det samlade biståndet i världen som är

56 miljarder dollar. Man räknar med att en 50% minskning av handelshindren skulle generera välfärdsvinster på över 400 miljarder USD per år, en tredjedel av dessa vinster skulle kunna tillfalla u-länderna.

Snarare än att vara ett hot, är handeln en förutsättning för välstånd, särskilt för små länder, det har inte minst vi själva erfarenheter av. Handeln är också en viktig kanal för kunskapsöverföring mellan länder genom teknik och innovationer av olika slag som sprids och gynnar den ekonomiska utvecklingen.

Fram till början av 1990-talet var det biståndet som var det mest betydelsefulla kapitaltillskottet till u-länderna, därefter har de privata kapitalflödena fått störst betydelse. Totalt svarar biståndet idag för endast 18% av de finansiella flödena till u-länderna. Biståndet är dock fortfarande viktigast för de allra fattigaste u-länderna.

Den andra invändningen handlade om det *internationella kapitalets rörlighet*, som innebär att varje antydning om problem med tillväxten eller stabiliteten snabbt kan ge negativa effekter på den reala ekonomin. Samtidigt har vi sett att också länder, som för en god makroekonomisk politik kan drabbas av spridningseffekterna. Det såg vi t.ex. i samband med den finansiella krisen i Asien och Brasilien. Vad har vi då lärt oss av det senaste decenniets internationella finansiella kriser och vad kan man göra för att förhindra liknande kriser i framtiden? Här begränsar jag mig till att ta upp de insatser som pågår i sammanhang där Riksbanken är berörd:

Bättre krisförebyggande och krishantering

För det första har vi lärt oss att det är viktigt med ökad öppenhet när det gäller ekonomisk politik och statistik. Ekonomisk information styr idag de finansiella marknadernas agerande. Genom att tala om för omvärlden vilken ekonomisk politik ett land har för avsikt att föra skapas bättre förutsägbarhet - osäkerheten minskar. Krisen i Asien bottnade mycket i bristande redovisning av de ekonomiska förhållandena, vilket ledde till felaktiga kreditbedömningar och kapitalflykt. Genom att publicera information om sina medlemsländer bl.a. på Internet bidrar t.ex. IMF till öppenheten.

För det andra har vi lärt oss att det behövs internationellt accepterade normer och standarder inom olika områden, t.ex. för öppenhet inom penningpolitiken och för banktillsyn. Arbetet med att skapa dessa normer har kommit långt, nu är fokus på att se till att främja efterlevnaden. Det är inte alltid detta arbete får en framskjuten plats i globaliseringsdebatten men ju fler länder som lever upp till de aktuella normerna och standarderna desto bättre rustat skulle det finansiella systemet vara att förebygga finanskriser. En finansiell kris i Sydostasien slår igenom även i Sverige. Därför får även vi nytta av att länder på andra sidan klotet skaffar sig bättre system för exempelvis banktillsyn och konkurslagstiftning.

För det tredje har vi lärt oss att det i längden inte går att kombinera en fast växelkurs i en värld av fria kapitalrörelser med en ekonomi i obalans. Gemensamt med nästan samtliga av den senaste tidens internationella finanskriser är att länderna har tvingats överge en fast växelkurs, ofta till mycket hög kostnad.

För det fjärde har vi lärt oss att privata investerare måste inse att de tar risker och ta ansvar för förlusterna. Stora lånepaket från t.ex. IMF kan skapa felaktiga incitament

genom att privata investerare kan tro att det internationella samfundet alltid i slutändan kommer att lösa ut länder i kris och att det därför inte är särskilt riskfyllt att investera eller låna till dessa länder.

Det pågår idag ett omfattande arbete inom alla dessa områden i organisationer som IMF, Världsbanken och BIS för att finna regler och metoder för att dels förebygga kriser dels skydda oskyldiga människor från konsekvenserna.

Kraven från anti-globaliseringsrörelsen

Den tredje invändningen rörde *de fattigaste ländernas* situation. Kraven på en mer rättvis globalisering var också temat vid World Social Forum som ett stort antal enskilda organisationer (NGOs) höll i i Porto Alegre, Brasilien nyligen. 60 000 människor deltog, däribland 6 franska ministrar. Det var ett slags "motforum" till World Economic Forums möte i New York. Kraven var många, bl.a. en omedelbar skuldavskrivning för u-länderna och införande av skatt på valutatransaktioner ("Tobin-skatten")

Naturligtvis utgör skuldsituationen i många utvecklingsländer ett hinder för tillväxt och bekämpning av fattigdom men det är inte så enkelt som att bara skriva skulderna och tro att det löser problemen. Mycket arbete har dessutom redan skett: 1996 sattes IMF:s och Världsbankens gemensamma initiativ för skuldlättnader för de fattigaste och mest skuldsatta länderna, HIPC-initiativet. Skillnaden mot tidigare insatser på skuldområdet var att initiativet samlade ett lands samtliga långgivare (inklusive de internationella finansiella institutionerna) i syfte att minska den externa skulden för fattiga och djupt skuldsatta utvecklingsländer. 1998 beslutade man att vidta ytterligare åtgärder inom ramen för detta initiativ.

Hittills har 24 länder fått beslut om skuldlättnader som motsvarar drygt 20 miljarder USD. Den totala kostnaden för skuldlättnaden för samtliga 34 länder som ingår i initiativet beräknas uppgå till 33 miljarder USD. De medel som frigörs genom dessa skuldlättnader skall användas för att öka insatserna för fattigdomsbekämpning.

Varför skriver vi inte av de fattigaste ländernas skulder helt och hållet kan någon fråga sig. De medel som IMF lånar ut på mjuka villkor till de fattigaste medlemsländerna utgörs av lån och bidrag från enskilda medlemsländer. En total avskrivning av ländernas skulder skulle medföra att samtliga medel för denna mjuka¹ utlåning skulle behöva tas i anspråk. Andra fattiga, men mindre skuldtyngda medlemsländer skulle därmed inte kunna erhålla bidrag och lån på mjuka villkor.

Under den senaste tiden har olika förslag rests om att försöka generera mer pengar till förmån för det fattigaste länderna. T.ex. skulle inkomsterna från en skatt på valutaväxling, en s.k. Tobinskatt kunna användas till bistånd. George Soros har också föreslagit användande av IMF:s särskilda dragningsrätter för biståndsverksamhet. Båda dessa förslag är emellertid förknippade med stora

¹ Valutafondens mjuka eller koncessionella utlåning, dvs. lån med lång löptid (10 år), lång grace period (5½ år) och mycket låg ränta (0,05%). Att jämföra med fondens ordinarie utlåning, som vanligen ska vara återbetald efter 5 år och där räntan är marknadsbestämd.

svårigheter. Tobinskatten skulle minska likviditeten och riskvilligheten på kapitalmarknaderna och därmed sannolikt bidra till att minska kapitalflödet, också till utvecklingsländerna. Dessutom är den svår att genomföra, den måste helst avse alla länder i världen för att vara effektiv.

Även Soros förslag är förmodligen inte realistiskt; redan idag finns ett beslut från 1997 om att öka IMF:s särskilda dragningsrätter som inte har antagits av den amerikanska kongressen, vilket är ett villkor för genomförande. Det är därför svårt att se varför nya förslag i denna riktning skulle ha bättre förutsättningar. Problemet är att den politiska viljan fattas, särskilt bland de största och rikaste länderna i världen att öka resurserna för bistånd. I dag är det endast fem OECD-länder (Danmark, Luxemburg, Holland, Norge och Sverige) som har uppnått målet med ett u-landsbistånd som uppgår till 0,7% av BNP. Men även om mer pengar behövs är inte heller det alltid en tillräcklig lösning; god kvalitet på utvecklingsprojekten och -planerna i u-länderna och kompetens i hanteringen av resurserna är minst lika viktigt.

Avslutande kommentar

Det kanske för en del kan låta som om jag närapå har sjungit globaliseringens lov. Det var inte min mening. Det finns massor av stora, olösta problem som är förknippade med globaliseringen. Ett, som engagerar mig mycket som privatperson rör demokratins villkor. Men vad jag vill ha sagt är att det inte går att rulla tillbaka händelseförloppen, varken i Sverige eller i världen i stort. Och att det också finns stora vinster med globaliseringen.

Den fråga som vi i stället måste ställa oss är *hur* globaliseringen/den internationella marknadsekonomin kan förenas med respekten för människovärde, omtanke och långsiktighet i våra ekonomier. Det finns i dag enligt min mening en betydande obalans mellan de globala finans- och företagsmarknadernas styrka och snabbhet och de samhälleliga, mänskliga hänsynen. Det blir som när gasellen tävlar med sköldpaddan. Inte minst inom miljöområdet blir konflikten tydlig.

Jag tror, som framgått inte att Tobinskatt, en radikal skuldavskrivning eller återgång till de gamla nationella regelsystem löser problemen. En del av lösningen är rätt och slätt tämligen "osexig": Det är internationellt omfattade regler för öppenhet, övervakning, redovisning, sunda statsfinanser samt inte minst, fungerande demokratier som tar ansvar för fördelnings- och välfärdsfrågorna. Men det behövs också internationella regler för bl.a. miljön och för hur människor behandlas. Inte minst krävs det resurser för uppföljning och sanktioner om de inte efterlevs. Utöver detta mödosamma och ofta långsamma internationella samarbete som regeringarna bedriver finns förstås andra arenor för politiskt inflytande: Konsumenter, folkrörelser och fackliga organisationerna skulle kunna samverka mer för att skapa en motkraft.

För att få och behålla medborgarnas förtroende måste även näringslivet aktivt bidra med insatser för att öka företagandets och finansmarknadernas långsiktighet och samhällsansvar. Den legala vägen är för långsam och svår att få heltäckande. Kunderna, som ytterst är alla medborgare samt media - som har ett stort ansvar för

den s.k. kvartalskapitalismens utbredning - måste också bidra genom att belöna samhällsekonomiskt hållbara prestationer.

Händelserna i Seattle, Prag, Göteborg och inte minst i New York den 11 september har i alla fall fört med sig att frågorna om globaliseringen hamnat högre upp på dagordningen. Vilket jag tycker är bra och nödvändigt.

Tack för ordet!